

Jakob Rigler

NOTRANJSKI NEPOUDARJENI Y IN RAZVOJ U - JA V SLOVENŠČINI

Znan pojav v slovenskih dialektih je prehod dolgo poudarjenega *u* v *ü* ali *y*.¹ Zlasti za notranjščino pa je značilen glas *y* tudi v nepoudarjenih zlogih. Vendar je notranjski nepoudarjeni *y* novejši glas in obravnavati nameravam predvsem nastanek današnjega notranjskega nepoudarjenega *y*, toda v zvezi s tem je treba pojasniti tudi razvoj etimološkega *u* v slovenščini.

Ko je Ramovš v Konzonantizmu pisal o asimilaciji *-l* s sosednjimi vokali, mu verjetno še niso bile znane notranjske oblike tipa *mîsly* < *mîslil*. V Dialektih pa je take oblike že obravnaval, toda skupaj s kraškim nepoudarjenim *y*.

V kraškem dialektu naj bi po dosedanji razlagi nepoudarjeni *y* nastal z asimilacijo *ü* na palatalne konzonante v primerih kot *lyčâi* in podobno tudi v dat. sing. masc. neutr. (subst., adj. in pron.) z *-y* poleg *-u*, kjer pa naj bi analogično posploševanje nekdanjo pogojno razvrstitev *-y* (za zlogi z vokaloma *i*, *ie* in palatalnimi konzonanti) : *-u* porušilo. Prav tako naj bi bil notranjski izglasni *-y*, čeprav ima notranjščina mnogo različnih oblik od *-u*, *-y*, *-i*, *-j*, *-ə* do popolne redukcije, enak kraškemu tipu *bratcu* — *bratcy*. Po vokaličnih in konzonantičnih asimilacijah naj bi se *kÿpu* (< *kupil*) razvilo v *kÿpy*, *vîdu* > *vîdy* ali *nêšu* (< *našl*) > *nêšy*, a ostali naj bi bili primeri, kjer takih asimilatoričnih okoliščin ni bilo, n. pr. *xpâlu* ipd., zdaj pa naj bi se vršil boj med obema končnicama. Vendar doslej ni bilo na razpolago dovolj podatkov, poznanih pa je bilo tudi premalo notranjskih govorov, da bi bilo mogoče pojav točno razložiti. Bolj verjeten je drugačen nastanek; je pa tudi kljub številnim razlikam skoraj od vasi do vasi vendar več doslednosti, kot se je doslej

¹ Za notranjsko in komensko (kraško) varianto *ü*-ja se je kljub kritiki Baudouina de Courtenay (JA X 606) uveljavilo Štrekljevo označevanje z *y*. Seveda ta *y* ni enak ruskemu *ы*, ampak je sprednji vokal notranje lege z le rahlo zaokroženimi ustnicami.

misli. Poleg tega notranjski in kraški izglasni *y* nimata nobene neposredne zveze.

Toda najprej je treba še pregledati razvoj *u*-ja v slovenščini. Ne moremo namreč popolnoma ločiti razvoja kratkega od razvoja dolgega *u*. Menim, da se je istočasno in na istem ozemlju kot pri dolgem tudi pri kratkem *u* pomaknila artikulacija v ustni votlini naprej in v nadaljnjem razvoju je na tem ozemlju kratki etimološki *u*, če je prišlo še do popolne razokrožitve ustnic, lahko sovpadel s kratkim *i*. Razvoj $\ddot{u} > \dot{u}$ (kasneje $\ddot{u} - y$) spada med zelo stare pojave (pred prehodom dolenskonotranjskega $\delta > \dot{u}$), najbrž je sploh najstarejši dialektičnoslovenski pojav pri vokalizmu, medtem ko je razokrožitev ustnične artikulacije in sovpad z *i*-jem v kratkih zlogih, česar pa ne poznajo vsi govori z $\ddot{u}/y$, znatno mlajši in nastopa šele z močnejšim razvojem moderne vokalne redukcije. Taka razlaga se sicer ne ujema z Ramovševim pojmovanjem prehoda $\ddot{u} > \ddot{u}/y$, ki ga razlaga z delovanjem istih izpreminjevalnih faktorjev, kot so usmerjali razvoj drugih dolgih vokalov (KZSJ 218—9; SR IV 4), vendar me k njej sili več dejstev. Že do zdaj je ostal na ta način nepojasnen razvoj kratkega *u* v panonski dialektični bazi v $\ddot{u}$, $i/\dot{y}$; Ramovš ga je le omenjal, ne pa razlagal (HG VII 170, 186; KZSJ 219). Medtem pa, ko je tam prehod kratkega $u > \ddot{u}$ jasen, je drugod močnejši razvoj moderne vokalne redukcije tako jasnost deloma zabrisal. Vendar je še mnogo govorov z dolgim $\ddot{u}/y$ (oziroma z mlajšim $u < \ddot{u}/y$), ki imajo za etimološki $\ddot{u}$ enako kot za $\dot{i}$ sprednji polglasnik (oziroma pod kratkim akcentom lahko po sledeči vokalizaciji ali razširitvi tudi $\ddot{y}$), medtem ko *u* iz kratkega $\dot{u}$ reducirajo v temnega (oziroma v δ). N. pr.: $n\dot{e}\check{c} < ni\check{c}$, $n\dot{e}t < nit$, $kr\dot{e}\check{x} < kruch$, $\check{c}\dot{e}p < kup$, $b\dot{o}\check{x}a < b\dot{u}\check{x}a$, $d\dot{o}\check{x} < d\dot{u}\check{x}$ (Koseze pri Ilirski Bistrici) itd. Težko bi to razliko razlagali drugače, kot da izhajamo iz kratkega $\ddot{u}/y$ (ali vsaj $\dot{u}$) za etimološki $\ddot{u}$. Kratki $\ddot{u}/y$ ima še vedno različne možnosti razvoja in ni nujno, da se popolnoma razokroži in sovpadе z $\dot{i}$, čeprav je to pogosto; lahko tudi ostane ali pa se razvija v $\ddot{o}$ in dalje v δ , v nepoudarjeni poziciji lahko tudi proti *u* ali temnemu polglasniku.² Nikoli pa ne sovpadе $\ddot{u}$ z $\dot{i}$ v takem dialektu, kjer nimajo in niso imeli tudi v dolgo poudarjenih zlogih $\ddot{u}/y$ — seveda če dialekt še loči reflekse za sprednji in zadnji (iz kratkega $\dot{u}$) polglasnik.³ Prav tako kaže na

² V nekaterih govorih samo v določeni sosesčini.

³ Primeri se najdejo pri Ramovšu, HG VII 37, 51, 60, 83—4, 90, 96, 100. Horjulski primeri, ki jih navaja Ramovš, l. c., 105, verjetno po Breznikovi rkp. sem. nal. Westkrainerdialekte, po sporočilu dr. Tineta Logarja niso točni. Pri-

prvotno enak razvoj *u*-ja v dolgih in kratkih zlogih v *ü/y* sekundarna palatalizacija velarov pred sprednjimi vokali, ki je v južni notranjščini nastopila pred vsakim etimološkim *u*, bodisi dolгим ali kratkim — v nasprotju z gorenjščino, koroščino in tolminščino, ki pred *ü* sekundarne palatalizacije ne poznajo, ker ga niso razvile v *ü/y*. Pri tem je treba pripomniti, da v tistih južnonotranjskih krajih, kjer se v nekaterih pozicijah etimološki *a* razvije v sprednji polglasnik oziroma njegov refleks in sovpade z refleksom za *ī*, ta več ne palatalizira velarov (n. pr. *skędęń* v Jasenu pri Ilirski Bistrici), kar kaže, da palatalizacija pred etimološkim *ü* ni kak zelo mlad pojav, ampak že razmeroma star in da se je izvršila takrat kot pred drugimi sprednjimi vokali. Ponekod drugod, kjer imajo ali so imeli v dolgih zlogih *ü*, lahko dokažemo, čeprav imajo danes za kratke *i*, *u*, *e* že *a* in čeprav ne poznajo sekundarne palatalizacije, da je *ü* prešel v *a* preko *i*-jevskega polglasnika. Za primer bi navedel tole: beseda *gubā* je ohranila oksitonezo še po akcentskem premiku v tipu *zima*; pod dolгим poudarkom je bil *u* v tej besedi le v gen. plur. *gúb*, ki pa je še lahko imel dubleto *gubá* ali *gubí*. Ker je *gubā* preko **gübā* prešlo v **gǔbā*, *gubē* > **gǔbiē* itd., je jezik v tej besedi zaradi redkosti oblike z dolgo poudarjenim *ü* izgubil občutek za premeno kratkega *i*: dolgemu *ü* in je h kratkemu *i* naredil v dolgih zlogih (verjetno še pod vplivom besed kot *gibati*) analogični *i*: *u pięt gíp* »gub« poleg *lęč*, *skęp* in *mųxa* z mlajšim *u* < *ü* (Ribnica na Dolenjskem). Ponekod drugod (na ozemlju z *ü*) je ta *i* prodril lahko tudi v druge oblike (prim. Plet. s. v. *giba*; LZ 1885, 569).

O prehodu *ü* v **ü/y* ne more biti nikakega dvoma. Niti s tem ne moremo računati, da bi bil *y* v kratke zloge vnesen iz dolgih. Res da skoraj ni primerov z *ü*, ki bi ne imeli paralel z *ü* v kaki drugi obliki ali sorodni besedi, toda vnašanja v takšnem obsegu ne zasledimo nikjer in pri nobenem vokalu. Vendar se najdejo tudi primeri, ki nam dokazujejo samostojen razvoj *ü* > *ü/y*, n. pr. izposojenka *škudelica*, ki je v južni notranjščini po razvoju *ü* > *ǔ* in sledeči sekundarni palatalizaciji prešla v *ščadělca* (Vreme itd.). Da je bil v tej besedi prvotno *u*, nam kaže oblika *škuděllica* na skrajnem južnem robu notranjščine (Sušák pri Jelšanah), kjer je moderna vokalna redukcija le malenkostno razvita in za *u* ni-

meri kot *lędję* < *ljudję* (poljansko), *lęšk* < *ljudski* (črnovrško) — polglasnik je e-jevske barve — ne nasprotujejo, ker gre v njih za preglas za *l*-jem (primerjaj tudi Bezljaj, »Slavistična revija« V, 1952, 376–7). Razvoj *u*-ja v rezijansčini pa je drugačne vrste.

majo *y* (*y* ali še *û* so po čakavskem vplivu razvili spet v *u*), ter zapisi v starih tekstih, n. pr.: *Shkudele* Dalmatin Bibl. I 51 a, 60 a; v slovarjih M 169 *shkudela*, *shkudeliza*; M 803 *shkudéla*, *shkudéliza*.

u se je torej ne glede na dolžino in akcent razvil v *û* (kasneje lahko še v *ü/y*). Prvotni obseg tega razvoja je zajel v glavnem nekako tisto ozemlje, kjer tudi *ê* prehaja v *ej*. V južnem in vzhodnem delu slovenščine je bil namreč *û* (*ü/y*) nekoč gotovo bolj razširjen, kot je danes. Če imajo n. pr. v severni dolenjščini *lûna* : *kaû* (okolica Višnje gore), v medijskem dialektu *lûna* : *kuû*^{3a} (Turje pri Hrastniku) itd., to jasno kaže, da so v teh krajih nekoč poznali *û* ali vsaj *û*, kajti pred etim. *u* nimajo velarnega *l*, kot ga imajo pred ostalimi zadnjimi vokali in tudi pred *u* < *ô*.⁴ Izmed visokih vokalov je *û* namreč najbolj podvržen spremembam. Zlasti v zadnjem času ga pod vplivom knjižne slovenščine, posebno še v večjih krajih, zelo naglo opuščajo. Ponekod pa je šlo gotovo za spontan razvoj v *u* kot drugod, čeprav zelo redko, v *i*. Rad pa dolgi *û* tudi razpada v diftong *ïü*, ki da v nadaljnjem razvoju po disimilaciji *ïu*, redkeje se diftongira v *üu*, v *ui* pa le ponekod v vzglasju (vendar razvoj vzglasnega *ui* ni popolnoma jasen).⁵ Ima pa tudi še drugačne razvoje, saj se ponekod celo krajša in reducira (del vipavskega govora).⁶

Gotovo je bil *y* nekoč značilen za vso notranjščino, danes ga v večjih krajih in navadno tudi v bližnji okolici teh krajev več ne govorijo

^{3a} Zaradi pomanjkanja znakov označuje *l* v primerih iz medijskega dialektu interdentalni *l*.

⁴ Ramovš (HG VII 133—4) navaja kot posebnost za medijski dialekt, da ima navadni *l* samo pred vokalom *i* in *u*, drugod pa interdentalnega. Vendar zasledimo tudi v tem dialektu prav takšno razmerje kot drugod, kjer poznajo dvojno zastopstvo *l*-a pred vokali, le da se tu odraža nekoliko starejše stanje, kot ga kaže današnji vokalizem; srednji *l* imajo pred nekdanjimi sprednjimi vokali: *î*, ozkim *ie*, širokim *îê*, *e*, *û* (< **ü*) ter pred konzonanti in v izglasju, če je v to pozicijo prišel po redukciji *i* ali *û*, a interdentalni *l* (kot varianto trdega *l*) pred nekdanjimi zadnjimi vokali: *û* (< *o*), ozkim *ûo*, širokim *uô*, *o*, *â*, *a*, *êî* (< **âî* < *ê*), širokim *ê* (< *â*, n. pr. *slêtkâ* < *sladkâ*) in v izglasju, če je prišel v to pozicijo po redukciji končnega *-u* < *-o* (*êjêl* < *čêlo*).

⁵ Fakultativno nastopa *ïü* poleg *û* zlasti v Dobropoljski dolini, a v posameznih primerih imajo že *ïu* (predvsem v določeni sosesčini). *ïu* se najde deloma po vipavskih hribih, redkeje pod Gorjanci. *üu* sem dobil individualno tudi v dolenjščini (Polzelo pri Velikih Laščah).

⁶ N. pr.: *mâxa*, *kâxat*, *lâč* (Gaberje). Pri starejših je *a* še nekoliko *y*-jevske barve.

(Ajdoščina, Vipava, Postojna, Sežana, Hrpelje, pretežno tudi že kraj Pivka, Ilirska Bistrica). Nasprotno pa sega v komenskem in štanjelskem govoru *y* še v kraški dialekt.⁷ Vendar bi bil komenski *y* lahko tudi mlajši od notranjskega, nastal po njegovem vplivu. Ker torej pri komenskem *y* morda ne gre za tisto prvotno inovacijo v razvoju *u*-ja, je težko reči, ali je tudi tam vsak kratki etim. *u* prešel v *y* in se razen v izglasnih zlogih dalje reducirail, kajti v komenskem govoru je razvoj vokalov v kratkih internih zlogih zelo težko zasledovati, ker so preveč odvisni od vokalne harmonije in številnih analogij. O njih lahko rečemo le to, da razen *o*-ja in mlajšega *u*, ki prehaja v *o*, oslabijo odvisno od sosesčine v reducirani vokal *e*-jevske ali *a*-jevske barve (le posttonični zaprti zlogi imajo še deloma različen razvoj). Drugi refleksi bodo pač analogični.⁸ Tudi v primeru *lyčâi* (HG VII, 61; Štrekelj, Morph. 25), ki naj bi bil zgled za nastanek *y*-ja iz *u* po asimilaciji na palatalne konzonte, moramo *y* razlagati kot analogično vnesen glas iz dolgo poudarjene pozicije (iz *lŷčât* — o vnašanju nereduciranih vokalov prim. Rigler, SR VIII 225 sl.), medtem ko predstavlja starejše stanje oblika *lęčâi* (ki jo tudi navaja Štrekelj, l. c.). Iz dolgih zlogov vneseni *y* lahko preide v *o* morda naravnost iz *y*, verjetneje pa preko *u*, ki fakultativno nastopa tudi ob izglasnem *-y*. Prav tako je *y* vnesen iz dolgo akcentuiranih zlogov v notranjskih primerih kot *zęsyńâuc* »Türriegel« (Zarečje pri Ilirski Bistrici) ipd.

Je pa razlika med notranjskim in kraškim (komenskim) izglasnim *-y*. Notranjščina namreč nima izglasnega *-y* za etimološki *-u*, kar je možno v kraščini, in nasprotno kraščina nima *-y* za asimilacijske produkte nekaterih vokalov z *u* (za *l*, *v*), kar najdemo v notranjščini. Velika večina notranjščine je vsak kratki **y* < *u* razokrožila in ga obravnava kot kratki *i* — tako tudi izglasnega, medtem ko kraščina (tisti del, ki ga obravnava Štrekelj) pri izglasnem *-y* tega ni storila.

V notranjščini nastopa torej *-y* zdaj le kot novejši glas različnega nastanka, vendar tudi ne v vsej notranjščini. Ne poznajo ga ne samo v

⁷ Pod komenski govor štejem v glavnem tisto ozemlje, ki ga je Štrekelj označeval z Görzer Mittelkarstdialekt (Morph. 3). Njegove značilnosti povzemam po Štreklju. Štanjelski govor ima močne notranjske vplive in *u* razvija v glavnem na notranjski način, zato štanjelskega govora pri kraškem *y* ne bom v nadaljnjem več upošteval.

⁸ K tej pisanosti primerjaj: *lypca*, *lõpca* »ljubica«, *lypčak*, *lõpčak*; *dyx*, *doxâ*, *daxûove* (primeri so iz Štreklja).

vseh tistih krajih, kjer tega glasu tudi v dolgo poudarjenih zlogih nimajo več (sem štejem tudi ozemlje z $\bar{y} < \bar{y}$), ampak še na širšem ozemlju, zlasti v okolici Trsta (Lokev ima že *-y*) in Ilirske Bistrice.

Izglasni *-y* je v raznih notranjskih govorih lahko nastal na več načinov. Njegov glavni vir je asimilacija iz *-iŭ*. Do asimilacijskega zlitja obeh diftongičnih elementov v en glas je tedaj moralo priti v delu notranjščine pred močnejšo redukcijo *i*-jevskega dela diftonga. Ta asimilacija je že zato zanimiva, ker nam od drugod ni znana.⁹ V tistih notranjskih govorih pa, ki imajo danes *-u < -iŭ*, sta dve možnosti razvoja: da je *-u* nastal ali preko *-y* ali naravnost iz *-iŭ* oziroma preko *-əŭ*. Medtem ko pri kraškem (komenskem) *-u < -iŭ* gotovo ni bilo prehodne stopnje z *-y*, saj bi se sicer pomešal z *-y < etim. -u* in bi se moral v nadaljnjem razvoju enako obravnavati, česar ni, pa je notranjski *-u* verjetno nastajal na oba načina. Da je v tržaški okolici nastal brez vmesne stopnje z *-y*, bi kazali primeri iz Dutovelj, kjer imajo še danes navadno *-əŭ*: *kŷpəŭ* (medtem ko je za prvotni *-əŭ*, *-əv* navadno *oŭ^{9a}*: *nŷsoŭ*, *mərtoŭ*). Drugod v tržaški okolici je večinoma že prišlo do asimilacije v **-u*, ki se je nato razširil v *-o*, *-o^{9a}*: *pŷstə < pustil*, *pŷnyŭŷjə*, *mŷslə* ter enako tudi *pəŷə < pasel*, *rŷkə* in *mŷkə < splošnonotranjskega mlŷiku* (Opčine), *mŷslə* ter *kuəto* in *mŷsto^{9a}* (Kolonkovec — Trst). Gotovo pa je brez prehodne stopnje z *-y* nastal *-u*, ki se včasih sliši poleg navadnega *-iŭ*, *-iŭ* v nekaterih vaseh (zlasti v Dolenjah) najjužnejšega notranjskega govora — jelšanskega, kajti tam zaradi čakavskega vpliva pač že dolgo ne poznajo glasu *y*. Ponekod drugod, kot n. pr. v okolici Zabič, kjer je sicer dolgo akcentuirani *y* razmeroma še dobro ohranjen, a v izglasju je *-u* poleg *-y* (*mŷslu* in *mŷsly*), pa gre verjetneje za prehajanje *-y > -u*. Podobno je tudi z zgornjo Vipavsko dolino, le da je tam *y*, naj bo izglasni ali dolgo poudarjeni, že precej izgubljen. Glede postojnskega, bistriškega

⁹ Ne samo, da ni drugod takšnih asimilacij, celo sledove *i*-ja iz *-iŭ* dobimo le v redkih govorih, kjer je *-iŭ* še ohranjen, oziroma v nadalje razvitih vzhodnoštajerskih oblikah na *-iə*, *-iə*, v gornjesavinjski palatalizaciji (prim. T. Logar, SR V—VII 160) in pri dolgem *-iŭ*, ki je po dialektičnem premiku cirkumfleksa nazaj postal nenaglašen (tip *lovil*), in sicer v poljanskih oblikah, ki imajo še ohranjeno dolžino (*-iŭ*), in v oblikah na *-iŭ*, ki jih govorijo v delu Bele krajine proti *-u* iz prej kratkega *-iŭ* (tip *kupil*).

^{9a} Zaradi pomanjkanja znakov označuje *o* tukaj redukcijski vokal *o*-jevske barve.

in tudi spodnjevipavskega (notranjski del) *-u* bi se bilo težko odločiti za eno ali drugo razlago.

Da se je *-ju* res asimiliriral v *-y*, nam dokazujejo predvsem govori po Brkinih,¹⁰ kjer imajo zlasti v počasnem in razločnem govoru še danes večinoma *-ju*, v hitrem govoru pa navadno *-y*. Sliši se tudi neka vmesna stopnja, ko je *j* že precej podoben *y*-ju, a na koncu se vendar še čuti zelo rahel *u*-jevski element. Po Brkinih se *-ju* sliši zlasti od Tater do Pregarij, pri starejši generaciji tudi v smeri proti Barki, drugod pa prevladuje vsaj opisani prehodni glas med *-ju* in *-y*, če ne že sam *-y*. V teh krajih imajo *-y* samo za *-ju*, za *-au* imajo *-u*. Ker pa je kratki *é* prešel v *i*, se seveda tudi *-ju* < *êu* (tip *videl*) razvija enako kot prvotni *-iu*. Vendar n. pr. v besedi *zibel* nisem nikjer našel pričakovanega refleksa *-y*, ampak le *-u*: *zibu* (Slivje, Kozjane, Čepno, Nadanje selo); *-u* imajo pač po vplivu številnih drugih samostalnikov na *-əl*, *-əv*. Isti refleks kot *-il* da tudi *-ul*, ker je kratki etimološki *u* preko **y* prešel v *i*: *səzy* (Petelinje), vendar so taki primeri bolj redki, kajti glagoli *obuti*, *sezuti*, *nasuti* ipd. imajo v opisnem deležniku pogosto dolg akcent na *u*: *vəbŷu* (Vreme). Pri samostalnikih pa je takšen primer beseda *fizol*, ki je v zahodnem delu notranjščine poznana v obliki **fizul*. Za to obliko imajo deloma *fəžy* gen. *fəžŷla* (Vreme, Lokev), a deloma je kot pri *zibel* *-y* analogično izpodrinen: *fəžu*, *fəžŷla* (Povžane), *fəžu*, *fizŷla* (Artviže). Ponekod pa je *fəžy* tudi drugačnega izvora (gl. spodaj).

V ilustracijo nekaj primerov: *γəuðriju*, *čŷpiju*, *čŷpy* »kupil«, *mîsliju*, *nəředy*, *pəsŷody*, *pěsty*, *pěstiju*, *zbědy*, *zěby* »zgubil«, *fərlŷ* »letel«, *lěty*, *lěty* »tekel«, *skərbiju*, *živiju*, toda *nîesu*, *pāsu*, *riëku*, *zëpru* »zaprl«, *puðdru*, *pəřsu*, *məřzu*, *kuŷtu* »kotel« (Slivje pri Markovščini); *kuŷsy*, *mîsliju*, *vidiju*, *vidy*, toda *riëku*, *tiëku*, *pəřsu*, *kuŷtu* (Tatre); *rîny*, *vîdy* in *pəřsu* (Zajelše).

-y ne ostaja vedno v mejah svojega nastanka. Zgoraj sem ugotovil, da ga pri samostalnikih izpodriva *-u*, kajti *-y* je tam po nastanku upravičen le v osamljenih primerih. Pri glagolih pa je prav nasprotno. Tu je bil v opisnem deležniku *-u* le pri glagolih 2., 3., 4. in deloma 6. razreda I. vrste, medtem ko so imeli glagoli II., III. in IV. vrste — torej velika večina glagolov — v opisnem deležniku *-y*. S tem je bila podana možnost analogičnega razširjanja, zlasti ker so s posplošitvijo sedanjškega

¹⁰ Po Brkinih se govori notranjski dialekt. Notranjščina sega na zahodu do črte *Slavnik—Klanec—Ricmanje—Zavljje—Kontovel—Krajna vas pri Dutovljah* (navedeni kraji v glavnem niso več notranjski).

akcenta pri glagolih s korenskim novim akutom na dolgem vokalu in z moderno vokalno redukcijo v teh govorih sovpadle femininske oblike tipov *brȳsta* < *brusila*, *lȳpla* < *lupila*, *s pȳsta*, *tiȳpla*. Zato je namesto *pȳsu* in *tiȳpu* lahko nastalo *pȳsy* in *tiȳpy* kot *brȳsy* in *lȳpy*, ni pa k *riȳkta* nastalo **riȳky*, ker ni bilo takšne paralelnosti, saj skupina *-kta* v nobenem primeru ni mogla nastati iz skupin **-kila*, **-kēla*, ki že po praslovanskih zakonih nista bili mogoči.¹¹ Nasprotni primeri, da bi imeli v opisnem deležniku *-u* namesto *-y* — seveda v tistih krajih, kjer se *-y* še ni začel izgubljati — pa so zelo redki. Poznam le *sām̃lu* (Vreme) poleg *sāmly* (Hrušica pri Podgradu, Škoflje, Košana, Matenja vas). V obliki *sām̃lu* je *-u* nastopil zato, ker za *l*-om ne more stati *-y*, *l* pa je prevzet iz neprefigurirane oblike *m̃l̃du*^{12a} < **m̃l̃u* »mlel«, kajti skupina *īu* se razvije tam v *ōu*.^{12a}

Analogični *-y* nam. *-u* se prične prej javljati v posameznih primerih pri glagolih I₃ kot pri I₂. Poseben problem pa predstavljajo primeri tipa *podrl* s skupino *-rl*, pri katerih je *-y* precej razširjen, čeprav za analogijo tu ni posebno dobrih pogojev, saj ostale oblike opisnega deležnika nimajo istega akcenta kot maskulinska (*puȳdry*, *paȳd̃arla*) in dovolj jasno kažejo, da med *r* in *l* ni *i*-ja. Tu bi morda lahko nekoliko vplival infinitiv *puȳd̃rīt* (zdaj prevladuje že *puȳd̃art*) s svojim *ī* iz *ē* in enakost v infinitivu s *puȳkrīt* (*puȳk̃art*), *puȳkry* < *pokrīt*, a najbrž so tu podpirali analogijo še fonetični vzroki (glej spodaj).

Navedel bom nekaj primerov iz Vrem, kjer imajo *-īu* že vedno asimiliran v *-y*, analogični *-y* pri glagolih I₃ in *-y* v tipu *podrl*: *γȳȳdry*, *χȳȳdy*, *χpȳly*, *kuȳsy*, *m̃sly*, *ñariȳdy*, *prex̃lȳdy*, *r̃ēšy*, *sl̃ȳžy*, *suȳly*, *sp̃lȳšy*, *st̃ūry*, *šk̃ūȳdy*, *t̃lȳcy*, *m̃āχny*, *uȳd̃īny*, *puȳkry*, *s̃āȳny*, *š̃ēšty* »seščel«, *ōīdy*, *žīvy*, *ziȳury*, *ziȳdy* »zadel«, *j̃ēmy* »imel«, toda *l̃ēzu*, *ñiȳsu*, *pȳsu*, *r̃āsu*, *p̃āršu*, *riȳku*, *sp̃iȳku*, *striȳu*, *m̃ār̃tu* »mrtev«, *m̃ār̃zu*, *br̃ītu*, *kuȳtu*, vendar *puȳdry*, *ziȳpy* »zaprl«, *ṽāȳiȳby*, *tiȳpy* (redko, navadno *tōȳku* ipd.).¹² V sosednjih Škofljah pa sicer tudi *pȳdry*, *z̃ēpy*, toda *ṽāȳiȳbu*.

Severovzhodno od doslej obravnavanega ozemlja okrog Košane in Prema ter na Pivki in v okolici Postojne (ozemlje nad Topolcem in

¹¹ Oblike *ñāīdy* »našel« (Lokev, Košana, Matenja vas), po skrajšanju diftongu > *ñēīdy* (Artviže, Vreme), *ṽāīdy* »ušel« (Vreme) nimajo analogičnega *-y*, ampak pravilno razvitega iz novih tvorbo **ñāīdil* (oziroma **ñāīd̃el*), **uidil*, prav tako je fem. oblika *ñēīdla*, *ñāīdla* < **ñāīdila*; iz **ñāīd̃al*, **ñāīdla* ne morejo biti, ker notranjščina ne pozna skupine *dl* v opisnem deležniku.

¹² Glagol *skubsti* je prešel popolnoma v IV. vrsto: *stȳbi* »skube« (Vreme).

vzhodno od Gornjih Ležeč) poznajo preglas za palatalnimi konzonanti. Na tem ozemlju se ne preglašča le $-a > -e$ (*náša > nášē*), ampak tudi $-u > -y$ (*pəršu > pəršy*). V okolici Prema se sicer preglas $-a > -e$ že analogično odpravlja, toda $-y < -u$ zaradi številnosti primerov z $-y$ ostaja. Preglas je znan tudi vipavskemu govoru in tudi tam se sliši, kolikor je y sem in tja še ohranjen, *pəršy*, drugod pa je zaradi izgubljanja y -ja nastalo spet *pəršu*. Da gre pri *pəršy* res za preglas in ne morda za analogični $-y$, nam kaže to, da se na istem ozemlju, kot imajo *pəršy*, preglašča za palatalnimi konzonanti celo dolgo poudarjeni u ($< \hat{u}$ ali v mlajših tujkah z u): *šġla* (Prem, Košana, Pivka, Matenja vas) proti *šŭla* (Vreme, Lokev, Slivje, Tatre), *pəršġt* (Kilovče, Košana) proti *pəršŭt* (Vreme, Lokev) itd.

Nekaj zgledov iz Dolnje Košane, kjer se k doslej obravnavanim primerom z $-y$ (a z manjšim številom analogičnih kot v Vremah) pridružijo zaradi preglasa še izvedenke od *šāl*: *χōāly*, *zāby* »izgubil«, *kādy*, *kġpy*, *mīslly*, *māχny*, *tārpy*, *vīdy* in *pəršy*, *nġēšy* (le starejša generacija, sicer *nāidy*) poleg *nġesu*, *pāsu*, *uġzīēbu*, *tġepu*, a *uġdry*, *puġdry*, *ziēpry*.

Če pa se je na ozemlju, kjer poznajo preglas, asimiliral $-ou > u$, je tudi ta $-u$ zajel preglas. Tako je že v Dolnji Košani *fižol* (gen. *fāžŭola!*) dalo *fēžy*. V Gornji Košani pa imajo tudi: *frāncly*, *šġšly*, *šġštarjy*, *uġχācy* poleg *γāšperīnu*, *rŭolxu* (hišna imena) — za dolnjekošansko *frāncloŭ*, *šġšloŭ* itd. — ter tudi *kāšly*, *piēly*, *mēišy*, *plācy* poleg *dēlu* in *dēloŭ*, *pīsu* itd. Vendar moramo v teh primerih razen v besedi *fižol*, kjer oblike **fāžeŭ* nikoli ni bilo,¹³ in morda pri pridevniki, kjer je *ov* v teh govorih že splošno izpodrinil *ev*, računati z možnostjo, da se je v $-y$ asimiliral $-eŭ$; torej *kāšlal > kāšleŭ > kāšly*. Najdemo namreč, čeprav bolj redko, tudi *diēby* (Artviže), *dēby* (Prem — deloma) $< debel$. V obliki *diēbu* (Matenja vas) pa je $-u$ lahko analogičen kot v zgoraj obravnavanem primeru *zibel* ali pa je asimilacija šla preko $-ou$ ali celo $-ou$, kar tudi najdemo v notranjskih govorih: *dēboŭ* (Brežec), *diēboŭ* (Vrbovo). Prav tako je od *kāšleŭ* do *kāšly* lahko bila vmesna stopnja *kāšloŭ*, ki v teh primerih niti ni treba, da je fonetično razvita, ampak je lahko analogična.

Tudi v internih zlogih se $u < ou$ za palatalnimi konzonanti preglašča v y : *pālčyna* »pajčevina« (Matenja vas) — tu najbrž ne gre za asimi-

¹³ Zaradi starejše akcentuacije *fižōl*.

lacijo iz *eu*, ker je bil, kot kaže oblika *pālčovina* (Jelšane), verjetno že *-ev-* zamenjan z analogičnim *-ov-*.

V zvezi s preglesi bi omenil znano dejstvo, da se *a* rad asimilira *r-u* in s tem preide v *ę*; *r* deluje torej do neke mere podobno kot palatalni konzonanti, vendar ne na istem ozemlju, niti ne dosledno. Če upoštevamo, da bi se paralelno tudi *-ru* lahko asimiliralo v *-ry*, potem bi s tem lahko pojasnili oblike tipa *puḡdry* < *podrl*. Toda ker *puḡdry* ni splošno, ampak dobimo tudi *puḡdru*, *zḡpru* (Slivje itd.) in ker dobimo *mārtru* (Matenja vas), zato kljub temu, da v Gornji Košani rečejo *čḡdry* (hišno ime, kar pa je morda tudi iz **čudrjev*) poleg *ḡšperīnu*, asimilacija *-ru* > *-ry* ni popolnoma zanesljiva. Seveda moramo upoštevati, da so tudi pri *ra* > *re* velike nedoslednosti. Toda če že sama asimilacijska moč *r-a* ne bi pri-
tegnila *u-ja* v *y*, je verjetno, da je vsaj pospešila analogijo.

Asimilacija *-au* preko *-ou* > *-u* nastopa večkrat samo lokalno, a na Pivki in v okolici Postojne je precej razširjena. Toda ponekod je splošna, drugod pa nastopa *-u* zlasti v nekaterih primerih, ki pa niti niso povsod isti.¹⁴ V primeri z doslej obravnavanim ozemljem imata pivški in postojnski predel spet nekaj posebnosti. Predvsem je zmagal v vsej I. glag. vrsti razen v 4. raz. (za velari) analogični *-y* — torej tudi v tipu *pāsəl*. Ker pa se na Pivki že deloma izgublja občutek za preglas (tudi pri *naḡ* < *naša*), zato nimajo dosledno *-y* < *-a* za palatali. Izpodriva ga analogični *-u*, ki je v V. vrsti običajen. Še najbolj se drži za *j*-jem: *kḡpy*, *pāršy*, *lḡzy*, *nḡsy*, *piḡku*; *kāšlu*, *piḡlu*, *cily* »ciljal«, *dājy* (Pivka). V Matenji vasi pa je še vse dosledno ohranjeno: *ḡḡdy*, *mīslly*, *pīly*, *pukūsy*, *slḡzy*, *ḡāny*, *puḡrny*, *vḡdy*, *zīvy*, *pāršy*, *ziḡpry* in *lḡzy*, *nḡsy*, *pāsy*, *rāsy*, *trīesy*, *ōziḡby* poleg *napriḡy*, *piḡku*, *riḡku*, *tiḡku*, *mārtru* »mrtev«, *mārzu*, *kuḡtu* ter *čāku*, *dḡlu*, *pīsu*, *plḡzu*, *uḡiru*, *zbīru* poleg *dāržy*, *kāšly*, *kričy*, *māžy*, *piḡly*, *punḡjy* in v pridevniki (hišna imena) *kaḡānu*, *piḡtru* poleg *čarnācy*, *jerājy*.

S tem bi bile obdelane vse stopnje razširjenosti *y-ja*. Vokalna harmonija torej ni imela nobene vloge niti pri nastanku niti pri razširjanju notranjskega *y-ja*. Spregovoriti bi bilo treba le še o redukciji. Ni namreč *-y* popolnoma jasno izgovorjen, ampak je večinoma bolj ali manj redu-

¹⁴ Prav razlika *dḡlu* : *mīslly* nam kaže, da *-u* v tipu *delal* vsaj v notranjščini ni nastal analogično po tipu *mīslil*, kakršno možnost dopušča Ramovš, HG II 14, ampak da gre za glasoslovni pojav.

ciran.^{14a} Kolikor bolj proti jugu, toliko jasnejši je, kar je popolnoma v skladu s stopnjo moderne vokalne redukcije tudi pri drugih vokalih in v drugih pozicijah. *-y* se reducira v glavnem paralelno z *-u* < *-ə*, *-o* (pri nevtrih). Običajno se ne reducira do navadnega polglasnika, čeprav zlasti v postojnskem in pivškem predelu lahko popolnoma odpade, toda samo v stavčni zvezi: *je pəřšy : pəřš je, səm kŷpy : kŷp səm*, a v počasnejšem govoru *kŷpy səm* (Pivka) — vendar postavljena razmerja veljajo samo približno. Lokalne razlike so tudi v bolj ali manj sprednji artikulaciji *-y*. N. pr. v Gornji Košani je *-y* artikuliran bolj spredaj in ožje kot v Dolnji Košani. Dobijo se kraji, kjer prehaja *-y* celo v *-i* oziroma po razširitvi v *-e* (paralelno z *-eu* > *-u* > *-o^{9a}*), n. pr. v Prešnici, ki ima v glavnem že istrski govor: *mīslę, vīdę in zępreę, vąziębę* poleg *nięso, tōuko, pəřšo*.^{9a} Tu sovpade refleks za *-y* z refleksom za *-i* ali etim. *-u* (*pęstę < pusti, brātę < bratu*). Ni pa točno poročilo (HG VII 62), da prehaja v dolini Notranjske Reke *-u* kakršnega koli izvora v *-y* in celo v *-i*. Ne samo, da ne prehaja vsak *-u* > *-y*, ampak tudi v nobenem kraju v dolini Reke ne prehaja sedanji *-y* > **-i*; *-i* oziroma *-i* je le refleks za nekdanji **-y* iz etimološkega *-ū*.¹⁵

Kratko poudarjeni *-iū* se navadno drugače razvija kot nepoudarjeni, zato ga nisem obravnaval. Omenil pa bi še, da celo za *bīū* dobimo ponekod *bŷ*, vendar menim, da tu ne gre za asimilacijo *-iū* > *ŷ*, ampak da se je *bīū* analogično skrajšal ali pa v stavčni zvezi izgubil akcent in se asimiliriral v *by*, ki se je nato posplošil tudi v poudarjeni poziciji;¹⁶ *bŷ* prehaja tam, kjer izgubljajo *y*, v *bū* (Vipava).

★

Če povzamem ugotovitve, bi iz povedanega sledilo:

V južnem in vzhodnem delu slovenščine se je vsak *u*, najsi bo kratek ali dolg, razvil v *ū* (ki se je lahko nadalje razvil v *ü* ali *y*). Ta pojav je zelo star in je zaradi enakega obravnavanja *u*-ja ne glede na dolžino

^{14a} Vendar redukcije pri obeh glasovih zaradi težav s tiskom nisem posebej označeval.

¹⁵ Kar se današnjega *-y* tiče, je dolina Notranjske Reke razdeljena na štiri dele, od katerih ima vsak vsaj v glavnem enak razvoj: 1. od Podgraj do Jablanice, kar sem obravnaval kot okolico Zabič, 2. od Vrbič do Topolca, kar sem obravnaval kot okolico Ilirske Bistrice, 3. od Podstenj do Buj, ki ima v glavnem isti razvoj kot Dolnja Košana, 4. od Gornjih Vrem do Skocjana s približno enakim razvojem kot Dolnje Vreme (ki jih označujem kar kot Vreme).

¹⁶ To domnevo potrjujejo oblike *bāū* (s sprednjim polglasnikom) < *bīū* poleg *pīū* (Artviže, Slivje).

posebnost v razvoju slovenskega vokalizma. Kratki $\ddot{u}/y$ je nato z razvojem moderne vokalne redukcije pogosto sovpadel s kratkim i .

Notranjski dialekt in komenski govor kraškega dialekta poznata tudi danes nepoudarjeni y , vendar komenski izglasni $-y$ nima zveze z notranjskim, y za etim. u v internih zlogih pa je tako v notranjščini kot kraščini analogično vnesen iz dolgo poudarjene pozicije.

Notranjski izglasni $-y$ je v vseh primerih novejši glas različnega nastanka. Glavni vir mu je asimilacija iz $-j\ddot{u}$ ($< -il, -\acute{e}l, *-yl$), v nekaterih krajih tudi iz $-e\ddot{u}$. K temu $-y$ se ponekod pridruži še $-y$, ki je nastal po preglasu za palatalnimi konzonanti iz $-u < -\acute{a}u$. V krajih, kjer imajo preglas $a > e$, se namreč preglašča tudi $-u (< \acute{a}u) > y$. Če pa v teh krajih poznajo asimilacijo $-ou > -u$, se preglašča tudi ta $-u$. $-y$ ne ostaja vedno v mejah svojega nastanka, ampak se v različnih krajih v različnem obsegu analogično razširja h glagolom I. vrste (razen za velari), medtem ko ga pri samostalniki, kjer je po nastanku upravičen le v osamljenih primerih, izpodriva $-u$. Vokalna harmonija pa ni vplivala ne na nastanek in ne na razširjanje notranjskega $-y$.

Résumé

Dans le slovène méridional et oriental chaque u , soit bref soit long, s'est développé en $\ddot{u}$ (qui a pu se développer ensuite en $\ddot{u}$ ou en y). Ce phénomène qui est très ancien représente en raison du traitement égal de l' u sans égard à sa longueur un cas particulier dans l'évolution du vocalisme slovène. Au cours de l'évolution de la réduction vocalique moderne, ce $\ddot{u}/y$ bref s'est rencontré souvent avec l' i bref.

Le dialecte de la Carniole Intérieure et le parler de Komen qui fait partie du dialecte du Karst connaissent aussi de nos jours l' y inaccentué, pourtant l' y final de Komen n'a aucun rapport avec celui de Carniole Intérieure, tandis que l' y remplaçant l' u étymologique dans les syllabes intérieures a été introduit, tant dans le dialecte de la Carniole Intérieure que dans celui du Karst, par analogie avec une position longue et accentuée.

L' y final de la Carniole Intérieure est dans tous les cas un son récent d'origine variée. Sa source principale est l'assimilation à partir de $-j\ddot{u}$ ($< -il, -\acute{e}l, *-yl$), par endroits aussi de $-e\ddot{u}$. Parfois, ce $-y$ se rencontre avec l' $-y$ qui s'est formé par inflexion vocalique de $-u < -\acute{a}u$ après une consonne palatale. Partout où l'on connaît l'inflexion $a > e$, on rencontre aussi celle de $-u (< \acute{a}u) > y$. Dans les endroits où l'on rencontre l'assimilation $-ou > u$, ce $-u$ subit lui aussi

l'inflexion vocalique. L'-y ne reste pas toujours dans les limites de son origine, mais s'introduit par analogie, à un degré différent dans les différents endroits, aussi dans les verbes de la 1ère déclinaison (sauf après des vélaires), tandis que dans les substantifs, où son origine le justifie seulement dans quelques cas isolés, il est souvent remplacé par -u. L'harmonie vocalique n'a joué aucun rôle dans l'origine et dans la propagation de l'-y de la Carniole Intérieure.